

7. Шибугани Т. Социальная психология. – М.: Прогресс, 1969. – С. 521.

8. Юревич А.В. Интерпретативные традиции и параметры развития психологической науки // Вопросы психологии. – 2005. – № 5. – С. 119-130.

Н.І. Іванцев

ДО ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження. Проблема співвідношення зовнішніх і внутрішніх детермінант у становленні й розвитку особистості та її ціннісного ставлення до світу не нова у психології.

Попри доволі поважний досвід її дослідження з боку педагогіки, філософії, соціології й психології ця проблема, не втратила своєї актуальності, про що свідчить, зокрема, постійність і вагомість її у зміст дискусій, що точаться останнім часом на сторінках видань найрізноманітнішого спрямування – від суто академічних до орієнтованих на масового споживача.

Гострота, якої ціннісна проблематика набула останнім часом, лише підкреслила актуальність завдання розроблення більш конструктивного підходу до її розв'язання, з одного боку, і створення більш надійної науково обґрунтованої фактологічної бази, з іншого. Спільною основою, яка дає змогу об'єднати зусилля багатьох спеціалістів, передовсім психолого-педагогічного профілю, у процесі розв'язання порушеної проблеми може слугувати гуманістичний підхід, який у своїй конкретно-науковій площині реалізується в принципі особистісно орієнтованого навчання й виховання.

В річищі цього підходу категорії цінності належить провідне місце, адже саме за допомогою цієї категорії відкривається реальна можливість пояснити низку стрижневих психолого-педагогічних проблем як теоретичного, так і прикладного порядку.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує питання чинників і особливостей ціннісної регуляції поведінки (активності) особистості загалом і упродовж одного з найважливіших онтогенетичних етапів її життєвого шляху зокрема. Наявний у літературі досвід дослідження психологічних утворень (властивостей) особистості студента у новій для нього інституалізованій формі діяльності свідчить про суттєві трансформації, що відбуваються в цей період у внутрішніх зв'язках особистісної організації, які, у свою чергу, призводять до появи якісних змін, нових психологічних органів, або новоутворень, завдяки яким особистість піднімається на інший рівень самоорганізації й самовияву у складній і динамічній системі взаємозв'язків з навколишньою дійсністю,

передовсім зі своїм найближчим оточенням, яким для неї постає референтна група. Ідентифікація із цією групою постає, як відомо, суттєвою передумовою професійного і особистісного розвитку студента, побудови системи його ціннісних орієнтацій як особливої форми реалізації ставлення особистості до власного «Я» і соціального світу.

Натомість здійснений нами аналіз літератури із відповідної тематики виявив, що переважна більшість досліджень психологічних особливостей студентства як окремої соціальної страти обмежується фіксацією тих або інших психічних феноменів на певному, обмеженому часовому відрізку, а відтак, не виходять за рамки ситуативно-статичного розуміння сутності особистості.

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації студентської молоді.

Предмет дослідження – психологічні особливості й детермінанти ціннісних орієнтацій студентів на етапі їхньої професійної підготовки.

Мета дослідження полягає у виявленні умов і психологічних механізмів трансформації ціннісних орієнтацій особистості студента, а також особливостей та характеру співвідношення константних і варіативних складових змісту останніх у процесі його професійної підготовки.

Гіпотези дослідження:

1) в сукупності детермінант становлення й динаміки у структурі самосвідомості особистості відносно сталої системи ціннісних орієнтацій найважливішими виявляються ті, що пов'язуються зі змістом самоідентифікації.

2) ступінь константності - варіативності ціннісних ставлень особистості у просторі актуальних сфер її життєздійснення є величиною похідною, від типу самоідентифікації.

Перевірка гіпотез дослідження та досягнення його мети передбачали розв'язання наступних **завдань**:

– визначення системи операціональних прийомів емпіричного дослідження і критеріїв якісно-кількісного аналізу фактичного масиву даних;

– дослідження динаміки ціннісних орієнтацій студентів залежно від типу самоідентифікації.

Загалом у дослідженні взяли участь 303 досліджуваних – студенти I–VI курсів Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, які розподілилися за наступними 9 групами: студенти першого курсу економічного факультету числом 49 осіб (I група), студенти другого курсу філософського факультету – 30 осіб (II група), студенти третього курсу історичного факультету – 49 осіб (III група), студенти третього курсу філософського факультету (відділення психології) – 41 особа (IV група), студенти четвертого курсу художнього факультету – 18 осіб (V група), студенти четвертого курсу юридичного факультету – 24 особи (VI група), студенти п'ятого курсу фізико-математичного факультету 55 осіб (VII група), студенти п'ятого курсу факультету іноземних мов –

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України
10 осіб (VIII група), а також 25 студентів шостого курсу післядипломної освіти (психологія) (IX група).

Віковий діапазон досліджуваної вибірки – від 17 до 39 років. Віковий розподіл за виокремленими групами складав: для першої групи – 17–18 років, другої – 18–20 років, для третьої й четвертої – 19–20 років, п'ятої й шостої – 20–21 рік, для сьомої – 21 рік, восьмої – 21–23 роки, нарешті, для дев'ятої – 23–39 років.

Загальна процедура дослідження складалася з чотирьох етапів. На першому етапі випробуваним пропонувалося визначити методом вільного формулювання список об'єктів, що уявлялися їм важливими з точки зору актуальної ситуації їх життєздійснення.

На другому досліджувані здійснювали ранжування цінностей, визначених на основі утвореного списку.

Завдання третього етапу полягало у встановленні досліджуваними ієрархії найважливіших, на їхній погляд, властивостей особистості, а також у атрибутуванні особистісних якостей, притаманних, на їхній погляд, власній та іншій групі.

На четвертому етапі досліджуваним пропонувалося обґрунтувати свої вибори у письмовій формі.

Статистичне опрацювання даних здійснювалося за допомогою кореляційного, кластерного і факторного аналізу. Оцінка вірогідності й значимості середніх відмінностей здійснювалась за критерієм Стьюдента.

Здійснений нами аналіз літератури засвідчив, що основним предметом уваги дослідників залишається об'єктивно-змістовий (предметний) бік процесу ідентифікації (гендерний, рольовий, поведінковий, мотиваційний, статусний) та форми і рівні його виявлення (часткова, ситуативна, спонтанна, довільна, початкова, тотальна тощо), тоді як характер взаємозв'язку між змістом ідентифікації суб'єкта і вибором ним ціннісних орієнтацій залишається нез'ясованим.

Отримані в нашому дослідженні результати дають нам всі підстави розглядати феномен ідентифікації не лише як узагальнений механізм і умову засвоєння суб'єктом соціального досвіду (суб'єктивування зовнішнього змісту, за термінологією В.І. Непомнящої), а й як провідний чинник надання суб'єктом тому чи іншому явищу дійсності статусу цінності, а відтак і функції регулятора власної діяльності.

На основі аналізу отриманих у нашому дослідженні результатів було виокремлено, зокрема, чотири типи ідентифікацій, відповідно, й чотири стратегії вибору досліджуваними ціннісних сфер дійсності, а саме – функціонально-рольовий (статусно-нормативний), аллоцентричний (соціоцентричний), професійно центрований і особистісний (див. табл.).

Ієрархія ціннісних орієнтацій студентської вибірки за типом самоідентифікації

Отримані дані, за винятком деяких несуттєвих відмінностей, відтворили картину груп цінностей, що були отримані свого часу іншими дослідниками. Так, скажімо, за даними М.Й. Боришевського, система

цінностей (громадянської свідомості та самосвідомості) особистості утворюється із 7 підсистем, основу яких складають, зокрема, моральні, громадянські, світоглядні, екологічні, естетичні, інтелектуальні та валеологічні цінності.

Ціннісні орієнтації	Функціонально-рольовий	Просоціальний	Професійно центрований		Особистісно-професійний
			Матем.	Худ.	
1	Моральні	Світоглядні	Духовні	Духовні	Моральні
2	Духовні	Духовні	Моральні	Моральні	Світоглядні
3	Інтелектуальні	Моральні	Світоглядні	Світоглядні	Духовні
4	Естетичні	Громадянські	Громадянські	Громадянські	Естетичні
5	Громадянські	Естетичні	Валеологічні	Духовні	Громадянські
6	Екологічні	Інтелектуальні	Інтелектуальні	Екологічні	Валеологічні
7	Світоглядні	Екологічні	Валеологічні	Естетичні	Інтелектуальні
8	Валеологічні	Валеологічні	Естетичні	Валеологічні	Екологічні

Наголосимо, одначе, що аксіологічна вагомість наведених вище груп цінностей «зростає в міру посилення їх взаємозв'язку у єдиній системі духовності, яка й визначає сутність особистості взагалі, її громадянську сутність зокрема» [1, с. 75]. Слід відзначити також збіг отриманих нами даних з даними інших фахівців щодо тенденції підвищення ролі духовних цінностей в цілісній системі цінностей сучасності особистості.

З іншого боку, у матеріалах нашого дослідження отримала емпіричне підтвердження і теза про те, що будь-яка «спроба розглядати особистість поза зв'язком із суспільством, громадою, спільнотою є не чим іншим, як намаганням нехтувати те, що одна з найголовніших, провідних потреб людини як соціальної істоти – потреба у самовиявленні, самореалізації та самоствердженні – може задовольнятися лише у контексті суспільних зв'язків, стосунків» [1, с. 37].

Таким зв'язком, а разом з тим і механізмом породження й існування ціннісних ставлень особистості, постає, як засвідчують отримані у нашій роботі результати, феномен ідентифікації. Отже, є всі підстави визнати слушним положення про те, що саме через встановлення відмінностей у типах ідентифікації студентської молоді стає можливим і розуміння динаміки змістово-формальних характеристик ціннісних уподобань даної соціальної страти упродовж тривалого періоду її професійної підготовки у стінах навчального закладу.

Здійснений аналіз і узагальнення результатів дослідження дає підстави для наступних **висновків**:

— В результаті теоретичного й емпіричного дослідження підтверджена гіпотеза про те, що провідним чинником детермінації перебігу змістово-формальних характеристик ціннісних орієнтацій студентської молоді на етапі її професійної підготовки постає тип ідентифікації.

— Встановлено залежність між типом ідентифікації, зокрема функціонально-рольовим (нормативно-статусним), гуманістичним

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України (соціоцентричним, процесуальним), професійним, особистісно-професійним, і характером ціннісного ставлення особистості до соціальної дійсності й власної особистості.

— Доведено, що виявлена залежність має відносно усталений характер, що дає підстави надати останній статус психологічної закономірності.

— Показано, що варіативність і трансформація ціннісних орієнтацій у часі можуть бути зрозумілими за умови визначення приналежності особистості до певного типу ідентифікації, що виконує роль механізму селекції особистістю значимих для неї сфер зовнішньої й внутрішньої реальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боришевський М.Й. Духовність як основа громадянської свідомості та самосвідомості особистості // Психологія – школі. Збірн. мат. Другого Міжрегіон. Наук.-практ. семінару (Рівне, 16–18 січня 1997 р.). – К.: Наук. думка, 1997. – С. 70–75.

2. Волочков А.А., Ермоленко Е.Г. Ценностная направленность личности как выражение смыслообразующей активности // Психологический журнал. 2004. № 2. – С. 17–33.

3. Иванова Н.Л. Структура социальной идентичности личности: проблема анализа // Психологический журнал. 2004. № 1. – С. 52–60.

4. Курята Т.В. Особливості формування національної самосвідомості студентів // Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: Мат. Методолог. семінару АПН України. – К.: Нора-прінт, 2005. – С. 151–154.

О.В. Казаннікова

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА АФЕКТИВНОЇ СФЕР ОСОБИСТОСТІ

Однією із засад психогенезу особистості є пізнання та перетворення людиною навколишнього світу. Через власний досвід, успіхи та помилки, радощі й горе людина формує в собі модель світу. Вступаючи у взаємодію з навколишнім світом, людина відображає у своєму мозку не тільки багатопланові предмети та явища, їх різноманітні зв'язки та залежності, що реалізуються в інтелектуальній діяльності, а й об'єктивні відношення, які встановлюються у людини як особистості з окремими об'єктами відображення.

Людина пізнає навколишній світ, орієнтуючись на значення подразників і відчуваючи при цьому задоволення чи незадоволення, що спонукає до подальших дій. Психічне відображення в інтелектуальній сфері здійснюється в образах, в афективній – через переживання. При